

MUZEA A NESLYŠÍCÍ DĚTI – STOJÍ O SEBE VŮBEC? PŘÍSTUPNOST MUZEÍ PRO NESLYŠÍCÍ ŽÁKY ZŠ V ČESKÉ REPUBLICCE, FRANCII A ŠVÉDSKU

Mariana KOUTSKÁ

Katedra speciální pedagogiky, PdF MU, Poříčí 7, Brno, 603 00, Česká republika,
mariana.koutska@gmail.com

Anotace

Problematika přístupnosti kulturních institucí, konkrétně muzeí a galerií, pro neslyšící návštěvníky naráží na stávající legislativu, kulturní politiku dané země, úroveň vzdělávání, které je neslyšícím nabízeno, ale také na míru informovanosti o problematice sluchového postižení ve společnosti. Na následujících stránkách bude představeno téma přístupnosti muzeí a galerií ve třech evropských státech – v České republice, Francii a Švédsku. Nejprve se zaměřím obecněji na problematiku sluchového postižení a komunikačních specifik, které se k němu váží. Následně porovnáám legislativu a kulturní politiky všech tří států s ohledem na antidiskriminační zákony a evropské úmluvy. A konečně představím výstupy výzkumu, který se zaměřoval na zkušenosti neslyšících žáků ZŠ s muzei a galeriemi a na přístupnost muzeí a galerií pro dětské neslyšící návštěvníky.

Pokud v textu odkazuji na „neslyšící žáky“, mám na mysli žáky základní školy, kteří mají těžké sluchové postižení (jsou těžce nedoslýchaví nebo neslyšící), respektive na žáky s kochleárním implantátem, jejichž hlavním komunikačním systémem je znakový jazyk. Termín „Neslyšící“ odkazuje na členy jazykové a kulturní minority.

ÚVOD

„Hell, it's our world, too!

Of course I cannot deny the fact that there are many more hearing people than there are deaf. But, I can and will deny them the right to claim the world.

I, as a deaf person, have my own rights, my own place on this planet. We are what we are, signing people who function equally in every aspect of living.“

Ben Bahan

Na světě existuje obrovské množství lidí se sluchovým postižením. Podle Světové zdravotnické organizace je jejich počet odhadován na 360 milionů, tedy přibližně pět procent populace, z toho 32 milionů dětí. V České republice se počet osob s postižením sluchu blíží 400 tisícům. Sluchové postižení však označuje velmi různorodou skupinu sluchových vad od lehké nedoslýchavosti, snadno kompenzovatelné sluchadly, až po těžké sluchové postižení, jehož nositelé většinou komunikují znakovým jazykem.

U návštěvníka muzea, který má nenápadné sluchadlo přímo ve zvukovodu a ucho zakryté vlasy, sluchové postižení vůbec nemusíme rozpoznat, hraje téměř bezvýznamnou

roli. Jde o podobnou situaci jako u člověka s brýlemi, nad jehož „zrakovým postižením“ vůbec nepřemýšlíme. Oproti tomu na straně druhé stojí méně početná skupina lidí, kteří se v galerii či muzeu ocitnou v roli cizinců ve vlastním státě, aniž by o tom kdokoli věděl. Komunikují především znakovým jazykem a často mohou mít problém s chápáním textu psaném v češtině.

Proč tomu tak je? Vědí muzea a galerie, kdo k nim přichází? Ví tyto instituce, které mají zprostředkovávat kulturní bohatství všem bez rozdílu, jaké potřeby tato velice různorodá a v mnohém specifická skupina má?

LID OKA

Přestože je stupeň ztráty sluchu významným faktorem, u sluchového postižení hraje velkou roli především to, kdy k danému postižení došlo. Lidé, kteří ztratili sluch po sedmém roce života nebo později, mají již rozvinutou mluvenou řeč a velice často jsou schopni se jejím prostřednictvím i nadále dorozumívát – jde o postlingvální sluchové postižení. Tito lidé mají snadnější výchozí situaci při komunikaci se slyšící společností a větší předpoklady pro odezírání. Oproti tomu ti, kteří se již se sluchovým postižením narodili nebo o sluch přišli do šesti, respektive sedmi let věku, nemají přirozeně zajištěný přístup k informacím v mluvené řeči – jedná se o postižení prelingvální, tj. postižení vzniklé před ukončením vývoje řeči. Rozvoj řeči tudíž není tak rychlý nebo je značně opožděný. Úlohu mluvené řeči a akustických podnětů musí přirozeně převzít podpora vizuální komunikace, tj. znakového jazyka¹. Ten umožňuje nejen rozvoj jednotlivých jazykových rovin a systému komunikace, ale především rozvoj mentálního slovníku a myšlení. V takovém případě nezáleží na tom, zda jde o komunikaci audio-orální nebo vizuálně-motorickou (Guidetti a Tourette 2006). Podstatné je, aby byla tato komunikace plnohodnotná a oboustranná.

Hluchý, hluchoněmý a znaková řeč aneb široce rozšířené omyly

Sluchové postižení je spojováno s řadou dezinformací a stereotypů, které se daří odbourávat jen pomalu. Předsudky souvisí především s komunikací, která svět sluchového postižení charakterizuje asi nejvíce a která výrazně určovala vzájemný vztah slyšících a neslyšících i v průběhu historie. Stereotypní přístup slyšících k neslyšícím je často posilován médii i filmovým průmyslem, který představoval lidi se sluchovým postižením na jedné straně jako chudáky, žebráky, objekt soucitu, na straně druhé jako nesmírně talentované jedince, kteří perfektně mluví (Bragg 1989).

---

¹ V případě těžšího sluchového postižení a znakových rodičů se jazykové (logicky nikoli řečové) schopnosti odvíjejí podobným způsobem jako u slyšícího dítěte. Na základě osvojeného znakového jazyka se plynule navazuje výukou psané formy většinového jazyka (v našem případě češtiny) a v případě dostatečných předpokladů i s výukou mluvené řeči (Motejzíkova 2006).

Lidé se sluchovým postižením bývali často označováni jako hluchoněmí². Tento termín odkazuje na horší nebo absentující řečový projev. Ten však v naprosté většině případů není způsoben problémem s artikulačními orgány, ale absencí sluchové zpětné vazby, kvůli které je pro neslyšící mnohem těžší se danou hlásku naučit vyslovit. Kromě tohoto označení byla hluchota často směřována se sníženou rozumovou schopností. Opět především z důvodu nedostatečných řečových schopností. Lidé si ani neuvědomují, jak velký význam přisuzují při vnímání druhých lidí jejich řečovému projevu. Tento postoj slyšících se opět projevil v označování neslyšících například souslovím „deaf&dumb“³. V současné době se používá především označení „osoba se sluchovým postižením“ nebo jednoduše „neslyšící“ a „nedoslýchavý“.

Další velké téma představuje schopnost odezírání, opět zpopularizovaná filmy i seriály. Tímto způsobem komunikace je však možné z pohybu a tvarů úst získat přibližně 30 procent informace. Jde o činnost velmi fyzicky i psychicky náročnou, závisající například na znalosti kontextu, světelných podmínkách i očním kontaktu (Krahulcová 2002). Rozhodně neplatí, že všichni neslyšící umí skvěle odezírat. Navíc není možné spolehlivě odezírat delší dobu a rozhodně ne více lidí najednou.

Jeden z největších omylů se týká samotného znakového jazyka, který je často pokládán za neverbální formu komunikace a nazýván znaková řeč. Termín „znaková řeč“ je zastaralý a nepřesný. I podle platné české legislativy je znakový jazyk: *„Přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní částí trupu (...) Má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální a gramatické.“* (Zákon č. 423/2008 Sb.). Znakový jazyk je verbální komunikační systém, má svá vlastní pravidla a gramatiku⁴. Jeho nejokřídlenější odlišnost spočívá ve formě kódování, neboť je produkován ve vizuálně motorické rovině.

„Vždyť si to mohou přečíst...“

Prelingválně neslyšící, tedy lidé, kteří přišli o sluch před ukončením vývoje jazyka, představují skupinu lidí, pro které není český jazyk jazykem mateřským. Z hlediska znalosti a kompetencí v daném jazyce a vztahu k danému jazyku je pro tyto osoby čeština cizí jazyk (Červinková Houšková 2012). Recepce psaného textu je tak pro neslyšícího velmi náročná. Když pomineme fakt, že se problém se čtenářstvím vyskytuje napříč společnostmi, je třeba si

² Obdobné termíny existují i v jiných jazycích, např. ve francouzštině „sourd-muet“ nebo v angličtině „deaf-muet“.

³ Označení „dumb“ coby synonymum pro hluché a zároveň hloupé, němé, přitroublé, bylo občas používáno i rodinou a kráceno na „dummy“.

⁴ Oproti tomu mezi neverbální komunikační patří například gestika a pantomima.

uvědomit, že neslyšící není k četbě dobře vybaven, mimo jiné i v důsledku nedostatečného rozvoje plnohodnotného (ať již mluveného nebo znakového) jazyka v raném věku a nevhodného vzdělávacího systému: „*Dítě musí vyvinout velké úsilí, aby bylo schopno číst s porozuměním. Vynaložené úsilí navíc často neodpovídá dosaženým výsledkům – neslyšící dítě je učiteli i rodiči neustále motivováno k maximálnímu úsilí, ale čtenému textu zpravidla stále nerozumí.*“ (Souralová 2013, s. 1) . Problematické je však nejen čtení s porozuměním a funkční gramotnost, ale i samotná motivace číst, která je u neslyšících z důvodu náročnosti a častého neúspěchu velmi slabá.

Bohužel v důsledku těchto obtíží nejsou některá dobře míněná podpůrná opatření muzeí a galerií (popisky u exponátů nebo speciální tištěný průvodce) zcela funkční. Neslyšící návštěvníci mívají nejen nechuť číst, ale také menší odbornou slovní zásobu, která je v těchto materiálech často používána. Řešením, které se nabízí, jsou jednak texty upravené přímo pro neslyšící, komiks (doposud značně opomíjené médium) a hlavně informace ve znakovém jazyce nabízené prostřednictvím videa.

Sluchové postižení optikou medicínského a kulturního přístupu

Přístup, který k neslyšícím zaujímáme, je ovlivněn naším postojem k postižení a normalitě. **Medicínské hledisko** vnímá hluchotu jako odchylku od normy, jako chorobu nebo defekt, který je nutno léčit nebo řešit pomocí prostředků medicíny (Uherík 2007). Kulturně-antropologické hledisko zkoumá psychologické a sociální aspekty hluchoty. Komunita neslyšících a nedoslýchavých lidí, kteří používají znakový jazyk, je z tohoto pohledu jazyková a kulturní menšina (Procházková a Vysuček 2007). Pohled většinové společnosti bývá častěji spojován s medicínským náhledem na hluchotu: „*Historicky je za nejzávažnější důsledek sluchového postižení považováno neúplné sluchové vnímání a komunikační bariéra.*“ (Krauhulcová 2002, s. 7). V důsledku celospolečenských změn ve 20. století, lingvistickým výzkumům a zrovnoprávnění dříve vyčleňovaných skupin⁵ však neslyšící již nevidí sebe samotné jako trpící a postižené, začínají vnímat svou hluchotu jako prvek kulturní odlišnosti a jedinečnosti. Cítí se být plně rovnocennými se slyšícími (srov. Procházková a Vysuček 2007; Taylor a Darby 2003). Tito lidé jsou na svou jedinečnost vycházející z hluchoty hrdí a nazývají sami sebe Neslyšícími⁶.

⁵ V USA to byla v 60. letech 20. století hnutí za zrovnoprávnění Afroameričanů, žen i postižených.

⁶ Velké „N“ ve slově Neslyšící je používáno v případě, že odkazuje na kulturu Neslyšících nebo osoby, kteří se s touto kulturou ztotožňují a cítí se být příslušníky kulturní (nikoli etnické) menšiny.

KULTURA A NESLYŠÍCÍ

„Kultura dává Neslyšícím důvod k existenci v moderním světě.“

Padden a Humphries

Kultura představuje celospolečenský fenomén, který je velmi obtížně definovatelný především kvůli historickému vývoji slova v různých evropských jazycích a používání termínu v odlišných oborech a myšlenkových systémech (Williams 1985). Jedna z nejrozšířenějších obecných definic kultury pochází již ze 40. let 20. století: *„Kultura je složitý komplex, který zahrnuje znalosti, víru, umění, morálku, zákony, zvyky a jakékoli další schopnosti a zvyky, kterých dosáhl člověk jako člen společnosti.“* (Blumenthal 1940 s. 572). Od 70. let je kultura v podobě materiálních i duchovních výsledků lidské činnosti nazývána kulturním vlastnictvím, kulturním bohatstvím, případně kulturním dědictvím⁷.

Kultura představuje základní vzorec, který stanovuje, kdo jsme a jaké normy a hodnoty vyznáváme. Je úzce propojena se vzděláváním a prostředím, ve kterém žijeme. Neslyšící děti mají vzhledem k vzdělávání a kultuře specifickou pozici ze dvou hlavních důvodů. Za prvé, vzhledem k jejich postižení mají nárok na přístup ke vzdělání a ke kultuře respektující jejich specifické potřeby. Za druhé, z perspektivy kulturní minority mají právo nejen na přístup k většinové kultuře, ale také ke své vlastní kultuře – kultuře Neslyšících.

Práva neslyšícího dítěte se zřetelem ke kulturním právům

Práva všech lidí se odvozují od přirozené důstojnosti lidské osobnosti. Podle Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948 jsou tato práva rovná a nezcizitelná. Tento přístup významným způsobem doplňuje Úmluva o právech dítěte přijatá v roce 1989, kde stojí: *„Duševně nebo tělesně postižené dítě má požívat plného a řádného života v podmínkách zabezpečujících důstojnost, podporujících sebedůvěru a umožňujících aktivní účast dítěte ve společnosti.“* Pro plné začlenění neslyšících do společnosti je důležitá také Vídeňská deklarace z roku 1993, která vyzývá k odstranění všech bariér omezující zdravotně postižené v účasti na společenském životě.

V roce 1988 vydala Evropské unie rezoluci žádající jednotlivé státy o přijetí legislativy uznávající znakový jazyk. Ta mimo jiné definuje právo na vzdělání, tlumočnické služby, kurzy a informace ve znakovém jazyce. Tato rezoluce se promítla i do francouzské, švédské a české legislativy. Práva neslyšících a hluchoslepých v České republice vymezuje novela zákona č. 155/1998 Sb. o znakové řeči, zákon č. 384/2008 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, v plném znění v zákoně č. 423/2008 Sb., která umožňuje

---

⁷ Podle Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu má termín "kulturní vlastnictví" právní podtext, oproti termínu "kulturní dědictví", který odkazuje na zachování a přenos kultury následujícím generacím.

neslyšícím a hluchoslepým svobodnou volbu komunikačního systému tak, jak odpovídá jejich potřebám.

Za nedílnou součást lidských práv jsou pokládána také práva kulturní vycházející ze snahy ochránit podstatu lidské důstojnosti. Neboť kultura, zahrnující také paměť lidstva a v průběhu historie vyvinutá sociální schémata, tvoří základ pro vznik osobní i společné identity (Daniels, 2010).

- ▶ Z článku 22 a 27 Všeobecné deklarace lidských práv vyplývá, že každý má právo svobodně se účastnit kulturního života své komunity, těšit se z umění, sdílet a užívat výdobytků technického pokroku.
- ▶ Úmluva o právech osob s postižením v článku 30 deklaruje: „Právo osob s postižením na rovnoprávnou účast na kulturním životě.“

Kulturní práva jsou úzce spjata s právem na přístup k informacím, s právem na výběr komunikačního systému a s právem na svobodný přístup ke kulturnímu dědictví, které po smluvních státech požadují mezinárodní úmluvy a národní legislativy. Tato práva vymezuje i Hlava čtvrtá Listiny základních práv a svobod z roku 1992. Právo a rovnost přístupu ke kulturnímu bohatství jsou tak zaručeny zákonem. Neslyšící by v duchu znění Listiny základních práv a svobod i českých zákonů měli mít možnost rovnoprávného a účinného zapojení do všech oblastí života společnosti – tedy i zapojení do kulturního života.

Znakový jazyk jako kulturní bohatství? Status znakového jazyka v evropské jazykové politice

„We possess and jealously guard a language designed for the people of the eye.“

Geroge Veditz

Znakové jazyky byly součástí lingvistického prostředí po několik staletí, oficiálního uznání se jim nicméně dostalo teprve v nedávné době. Nejprve byly díky výzkumu Williama Stokoe v 60. letech 20. století zařazeny mezi přirozené jazyky a posléze došlo k zahájení procesu jejich uznávání jednotlivými národními legislativami. Podle Evropské charty pro regionální a minoritní jazyky (dále ECRML) je jazyk vnímán jako jeden z projevů kulturního dědictví. V souladu s touto chartou patří evropské znakové jazyky mezi neteritoriální jazyky a mají být jako takové chráněny a podporovány coby evropské kulturní dědictví. Evropská unie se tak na základě ECRML obrátila na své členské státy s požadavkem ochraňovat a podporovat jazykovou a kulturní diverzitu, do které spadají i Neslyšící se svou vlastní kulturou a jazykem. Kromě přístupu k všeobecné kultuře příkládá Úmluva o právech osob s postižením zvláštní pozornost specifické kultuře Neslyšících:

- ▶ Článek 30 přímo deklaruje: „Osoby s postižením mají nárok, rovnoprávně s ostatními, na uznání a podporu jejich specifické kultury a jazykové identity, včetně znakových jazyků a kultury Neslyšících.“

Neslyšící tak mají v první řadě právo na přístup ke kultuře vlastní minority, kdy se znakový jazyk stává nástrojem předávání informací, ale také jedním z projevů kulturního bohatství; společně s právem na plnohodnotný přístup k všeobecné kultuře.

Z tohoto úhlu pohledu se na neslyšící v Evropě můžeme dívat jako na uživatele různých znakových jazyků, sdílejících vlastní národní kultury a zároveň majících vlastní specifickou kulturní identitu (Timmermans, N. 2005). Navíc jsou členské státy Evropské unie zodpovědné za rozvíjení, uchování, ochranu a podporu jazykové a kulturní diverzity: „Znakové jazyky musí být uznány jako projev kulturního bohatství. Představují významný prvek evropského jazykového a kulturního dědictví.“ (ECRML, 1992, s. 182).

Princip rovných příležitostí v kulturní politice České republiky, Francie a Švédska

Aktuální kulturní politika všech tří států vychází z evropské kulturní politiky, nicméně je výrazně ovlivněná národními politikami a historickým kontextem jednotlivých zemí. Přestože všechny tři státy proklamují kulturní práva a nutnost rovných příležitostí, přestože v podobné době novelizovaly svou legislativu, náplň kulturních strategií s ohledem na osoby s určitým znevýhodněním je velmi odlišná a podpořená jinými argumenty.

Na základě antidiskriminačních zákonů by nikdo neměl být diskriminován na základě svého pohlaví, etnicity, náboženství, postižení, věku nebo sexuální orientace. Diskriminace je zakázána vzhledem ke vzdělávání, veřejné události a akce, sociální služby a podporu (srov. 2008:567; 198/2009 Sb. a 2005-102). Podle politiky přístupnosti, nejvíce rozpracované ve francouzském zákoně nazývaném „Zákon handicap“ (2005-102), musí být veřejné instituce přístupné. Přístupnost musí být zajištěna, nikoli pouze na úrovni technických opatření (případ České republiky), ale s ohledem na lidské zdroje a jejich proškolení (viz tabulka č. 1).

České kulturní politika je v kontextu přístupnosti spíše stručná. Mezi čtyřmi hlavními cíli se pouze jeden alespoň trochu dotýká podpory kultury v oblasti vzdělávání a rozvoji kulturního povědomí. Podpora osob se speciálními potřebami k přístupu ke službám a kultuře je definována takto: „Podpoře odstraňování bariér bránících k intenzivnějšímu přístupu znevýhodněných osob ke kulturním statkům a službám je nutno věnovat vyšší pozornost. Takovými projekty jsou např. zajišťování bezbariérového přístupu do budov, instalace informačních systémů pro zdravotně handicapované osoby, poskytování specializovaných asistenčních služeb, uplatňování systému slev apod.“ (Ministerstvo kultury 2009, s. 18). Kultura je prezentována především jako ekonomická výhoda. S ohledem na osoby s postižením je vyzdvihnout její terapeutický potenciál. Přístupnost kultury je nahlížena především z pohledu překonání fyzických bariér.

Oproti tomu **francouzská kulturní politika** nabízí mnoho různých možností, jak začlenit kulturu do každodenního života a do vzdělávání a jak ji učinit přístupnou pro osoby se speciálními potřebami (Ministerstvo kultury a komunikace, 2005). Opatření zahrnují především vytváření partnerství mezi školami, lokálními kulturními institucemi a profesionálními umělci, rozvoj umělecké výchovy s důrazem na přímý kontakt s uměním a kulturními institucemi, výcvik zaměstnanců kulturních institucí a umělců a konečně využití nových technologií. Navíc v rámci kulturní politiky vznikla zastřešující organizace „Accès culture“, která nabízí informace o kulturních institucích na celostátní úrovni včetně jejich programové nabídky.

Švédský akční plán pro 2011-2016 má mezi svými hlavními cíli zlepšit přístup ke kultuře osobám se speciálními potřebami. Mezi klíčové úkoly patří umožnit lidem s funkčním postižením účastnit se kulturního života a zajistit způsob jeho financování. Veřejné kulturní instituce musí odstranit fyzické bariéry a vytvořit web přístupný všem znevýhodněným skupinám (Kulturrådet, 2011).

Pokud má být těchto cílů dosaženo, je podle švédské i francouzské kulturní politiky nutná nejen spolupráce kulturních institucí s vládou, ale především s organizacemi osob s postižením v roli expertů na danou problematiku.

Tabulka č. 1: Přístupnost kulturních institucí v kulturních politikách ČR, FR a SWE

Stát/ Kategorie	Česká republika	Francie	Švédsko
Zákon o přístupnosti	pouze přístupné webové stránky	přístupnost jako hlavní kritérium - vzdělávání - služby - přístup k veřejnému a kulturnímu životu	-- (Antidiskriminační zákon)
Antidiskriminační zákon	ano	-- (Zákon o přístupnosti)	ano
Kulturní politika	- přístupnost kultury (TO) - spolupráce s kulturními institucemi	- přístupnost kultury (HR, TO) - spolupráce s kulturními institucemi - spolupráce s organizacemi osob se SP - výcvik - spolupráce se školami	- přístupnost kultury (HR, TO) - spolupráce s organizacemi osob se SP

*HR = lidské zdroje, TO = technická opatření, SP = speciální potřeby

S ohledem na národní kulturní politiky má být přístup ke kultuře dán každému, se speciálním zřetelem na lidi s postižením. Všechny tři země podporují přístupnost kultury, alespoň na technické úrovni.

PŘÍSTUPNOST MUZEÍ PRO NESLYŠÍCÍ ŽÁKY ZŠ V ČESKÉ REPUBLICE, FRANCII A ŠVÉDSKU

Podle evropských úmluv a vzdělávací politiky existují dvě nezbytné cesty, jak nabídnout přístup ke kultuře neslyšícím žákům v rámci vzdělávacího systému. Především by se tak mělo stát nabídkou informací o kultuře Neslyšících, jejich kulturním bohatství a identitě Neslyšícího. Za druhé je samozřejmě nezbytné umožnit těmto dětem také přístup k všeobecné kultuře.

Tento druhý požadavek je teoreticky začleněn do kulturních a vzdělávacích politik všech tří států, ovšem na odlišné úrovni a odlišnými metodami. Přestože je kultura jedním z hlavních témat celého vzdělávání a je začleněna do kurikula na nejrůznějších úrovních od očekávaných výstupů až po klíčové kompetence, požadavek skutečné návštěvy muzea, divadla, galerie nebo knihovny je zmiňován pouze ve dvou předmětech: návštěva divadla ve švédském předmětu Znakový jazyk pro neslyšící a nedoslýchavé (Skolverket, 2011) a trochu komplexněji ve francouzském předmětu Dějiny umění, které požaduje návštěvu muzeí, galerií, divadel a dokonce i cirkusu (Ministère de l'Education Nationale, 2012).

Výzkumné šetření, jehož dílčí výstupy jsou prezentované v tomto příspěvku, je součástí výzkumu disertační práce na téma začlenění kulturních institucí do vzdělávání neslyšících žáků ZŠ jak z pohledu žáků, tak z pohledu jejich pedagogů a pracovníků kulturních institucí.

Výzkumné šetření ve školách

Východiskem výzkumu pro tento příspěvek byly očekávané výstupy RVP ZV vztahující se k terminologii z oblasti kultury a ke kulturním institucím. Předmětem výzkumu byla úroveň znalostí této terminologie mezi neslyšícími žáky 1. a 2. stupně ZŠ a jejich zkušeností s návštěvou muzeí a galerií. Výzkum proběhl v letech 2011 a 2012 na šesti školách pro sluchově postižené v České republice.

Neslyšící žáci 1. a 2. stupně ZŠ

Výzkumný soubor představovali neslyšící žáci 1. a 2. stupně ZŠ, pro které je hlavním komunikačním systémem znakový jazyk. Žáci pocházeli ze dvou škol v Praze (Radlice, Smíchov), z Českých Budějovic, Plzně, Brna a Valašského Meziříčí. Celkem se výzkumného šetření zúčastnilo 78 neslyšících žáků ZŠ.

- ▶ Pojmu „muzeum“ rozumí 48 žáků a pojem nechápe 30 žáků.
- ▶ Návštěvu muzea absolvovalo 64 žáků.
- ▶ Kladně bylo hodnoceno u pouhých 10 % dotázaných. U hodnocení muzea hraje významnou roli tlumočení: „Můžu se na všechno koukat a všemu rozumím, protože tam byl tlumočník.“
- ▶ Se speciálním programem vytvořeným přímo pro dětského neslyšícího návštěvníka má osobní zkušenost pouze několik žáků. Většinou je

prohlídka zajišťována učitelem, v některých případech učitel tlumočí přednášku průvodce.

Když se měli neslyšící žáci 2. stupně ZŠ vyjádřit k tomu, jaké **změny** by měly v jednotlivých institucích proběhnout tak, aby se pro ně staly atraktivnější, objevovala se na prvním místě přítomnost neslyšících průvodců nebo herců a speciální doprovodný program (hry, úkoly na vyplnění apod.), prohlídky tlumočené do znakového jazyka a personál ovládající znakový jazyk.

Učitelé neslyšících žáků ZŠ

Výzkumný soubor představovali učitelé neslyšících žáků ZŠ. Celkem se šetření zúčastnilo 40 učitelů (37 žen a 3 muži).

- ▶ Pojem „muzeum“ ve své výuce používá 35 učitelů nejčastěji s frekvencí jednou za půl roku.
- ▶ 36 učitelů navštívilo se svou třídou muzeum nebo galerii.
- ▶ V naprosté většině případů měli učitelé připravený výklad nebo tlumočili výklad průvodce. Ve třech případech muzeum zajistilo tlumočnické služby a v osmi speciální program.
- ▶ Ohledně iniciativy a impulzu k návštěvě muzea či galerie se učitelé se shodují, že většinou vycházela z jejich strany (76 %), pouze ve čtyřech případech ze strany kulturní instituce (19 %)
- ▶ Většina učitelů se o akcích kulturních institucí dozvídá a informace vyhledává sama.
- ▶ Návštěva kulturní instituce je součástí ŠVP dané školy ve 37 případech, tj. v 93 % oslovených škol.
- ▶ Podle učitelů kulturní instituce nejsou příliš dobře připraveny na návštěvu neslyšících žáků.

Učitelé by nejraději absolvovali se svými žáky speciálně připravenou prohlídku s využitím tlumočení nebo doprovodného programu. Téměř polovina stojí o pravidelné návštěvy případně speciální dlouhodobý projekt. Podstatnější překážkou než finanční náročnost je pro učitele nedostatek informací o programech kulturních institucí a nedostatečná nabídka programů kulturních institucí určených dětem se sluchovým postižením, stejně jako nepochopení specifických potřeb neslyšících žáků u pracovníků kulturních institucí.

Výstupy výzkumu: muzea a galerie

Výzkumné šetření se zaměřilo na přístupnost muzeí a galerií v České republice, Francii a Švédsku pro neslyšící návštěvníky. Výzkum probíhal od února do prosince 2012. Bylo osloveno celkem 188 institucí z nichž se vlastního šetření zúčastnilo celkem 76 institucí (33 českých, 30 francouzských a 13 švédských muzeí a galerií). V rámci výzkumného šetření jsem si kladla následující otázky:

- ▶ Patří neslyšící žáci ZŠ mezi cílovou skupinu kulturních institucí?
- ▶ Jaká technická opatření kulturní instituce zavedly s cílem zpřístupnit své sbírky neslyšícím žákům?

- ▶ Jaká opatření na úrovni lidských zdrojů byla zavedena pro lepší přístupnost instituce pro neslyšící?
- ▶ Spolupracují kulturní instituce se školami pro sluchově postižené?
- ▶ Spolupracují kulturní instituce s organizacemi sluchově postižených?
- ▶ Jaké jsou nejvýznamnější překážky pro vzájemnou spolupráci mezi kulturními institucemi a školami pro sluchově postižené?

Pro zodpovězení výše formulovaných otázek byl použit dotazník. Cílem bylo zhodnotit faktickou praxi kulturních institucí ve zpřístupňování kulturního bohatství neslyšícím návštěvníkům a míra jejich spolupráce se školami pro sluchově postižené.

Neslyšící návštěvníci jako cílová skupina

Podle výsledků výzkumu se muzea a galerie stále více zaměřují i na návštěvníky se speciálními potřebami. Avšak neslyšící návštěvníci do této cílové skupiny patří jen vzácně (viz tabulka č. 2). S výjimkou francouzských institucí pouze necelá polovina dotazovaných muzeí a galerií deklarovala zájem o neslyšící návštěvníky. Ti, kteří o neslyšící publikum stojí, se více zaměřují na dospělé neslyšící. Jedním z důsledků je celkově nízká návštěvnost této skupiny v muzeích a galeriích všech tří zemí – průměrný počet návštěv je méně než 20 návštěvníků za rok⁸. Ačkoli některá muzea a galerie prohlašují, že stojí o neslyšící návštěvníky, praktická programová nabídka tomu příliš neodpovídá. Speciální akce pro neslyšící dětské návštěvníky je nabízena pouze v jedné švédské a ve třech českých institucích. Situace je trochu lepší ve Francii, kde 16 muzeí a galerií nabízí speciální prohlídku na míru vytvořenou pro neslyšící a jejich potřeby v rámci svého pravidelného programu.

Tabulka č. 2: Neslyšící návštěvníci muzeí a galerií

Stát/ Přístupnost	Česká republika	Francie	Švédsko
Cílová skupina dospělí neslyšící neslyšící děti	16 ano, 17 ne - 12 ano - 12 ano	30 ano - 30 ano - 22 ano	6 ano, 7 ne - 5 ano - 4 ano
Návštěvnost za rok - neslyšící dospělí - neslyšící děti - spokojenost s návštěvností	- nejčastěji méně než 20 (1M* 100-150) - nejčastěji méně než 20 (2M 100-150) - 10 ano, 21 ne	- nejčastěji 50-100 (1M+150) - nejčastěji méně než 20 (1M +150) - 2 ano, 28 ne	- nejčastěji méně než 20 (2M 50-100) - nejčastěji méně než 20 (2M 20-50) - 3 ano, 8 ne
Program pro N* děti - přednáška ve ZJ* - průvodce se ZJ - workshop - divadlo - nová média	3 ano - -- - 2 - 1 - 1 - --	16 ano - -- - 15 - 10 - 3 - 2	1 ano - 1

*M = muzeum/galerie, N = neslyšící, ZJ = znakový jazyk

⁸ Co se týče neslyšících dětí, tak ve výjimečných případech návštěvnost přesáhne 100 dětí za rok, konkrétně v jednom českém muzeu, kde přivítají mezi 100 a 150 neslyšícími dětmi ročně, a ve francouzské instituci, kde mají návštěvnost vyšší než 150 dětí ročně.

V konečném důsledku je pouze 15 ze 76 institucí spokojených s návštěvností neslyšících dětí.

Úroveň přístupnosti pro neslyšící návštěvníky

Kulturní instituce mají několik možností, jak zajistit přístupnost pro neslyšící návštěvníky. Za prvé se jedná o opatření na úrovni lidských zdrojů. Ve vzorku 76 muzeí a galerií polovina má mezi svými zaměstnanci osobu zodpovědnou za přístupnost návštěvníků se specifickými potřebami (viz tabulka č. 3). Druhou skupinou opatření jsou technické úpravy. V tradičním pojetí to znamená využití kompenzačních pomůcek pro překonání absence zvuku jako světelnou signalizaci nebo indukční smyčku. Nicméně současný trend se zaměřuje na využití nových technologií a médií s cílem vytvořit plnohodnotný přístup s ohledem na individuální potřeby a práva každého jednotlivce. Většina muzeí a galerií vnímá sama sebe coby místa vizuální kultury bez potřeby větších úprav pro zajištění přístupnosti pro neslyšící. Pouze některé z nich nabízí například na webových stránkách také speciální místo určené neslyšícím spolu s videem ve znakovém jazyce. V oblasti nových médií je situace ještě horší. Méně než 10 muzeí a galerií nabízí neslyšícím návštěvníkům multimediálního průvodce, tablet se speciálním softwarem či aplikací nebo alespoň možnost stáhnout si průvodce prostřednictvím QR kódu do vlastního mobilního telefonu.

Tabulka č. 3: Lidské zdroje a technická opatření pro zajištění přístupnosti kulturní instituce

Stát/ Přístupnost	Česká republika	Francie	Švédsko
Přístupnost HR*			
- spec. zaměstnanec	- 7	- 25	- 7
- opatření pro N*	- 8	- 25	- 4
- komun. pravidla	- 0	- 13 (3 kurz ZJ)	- 1
- neslyšící lektor	- 0	- 22	- 1
- tlumočnick ZJ*	- 0	- 19	- 3
- N zaměstnanec	- 0	- 6	- --
Přístupnost TO*	- 2	- 12	- 1
- světelná signalizace	- --	- 5	- 1
- indukční smyčka	- --	- 12	- --
- web pro N	- --	- 3	- --
- video ve ZJ na webu	- --	- 8	- --
- obrazovka se ZJ	- --	- 2	- --
- multimediální průvodce	- 1	- 8	- --
- tablet	- --	- 2	- --
- QR kódy	- 1	- 4	- --
- aplikace do mobilu	- --	- 3	- --
- 3D video	- --	- 2	- --

*HR = lidské zdroje, N = neslyšící, ZJ = znakový jazyk, TO = technická opatření

Komunikace a spolupráce s vnějším světem

Zajištění přístupnosti instituce předpokládá spolupráci s organizacemi, kteří se neslyšícími zabývají. Z celkového počtu 52 muzeí a galerií, které mají neslyšící ve své cílové skupině, méně než polovina spolupracuje s externí organizací na zlepšování přístupnosti pro tuto skupinu návštěvníků (viz tabulka č. 4). Nejčastěji se jedná o organizace nabízející tlumočnické služby, asociace neslyšících nebo univerzity. Pouze jedenáct institucí

spolupracuje se školami pro sluchově postižené. Na druhou stranu spolupráce některých z nich funguje oboustranně, kdy jsou žáci a studenti škol využíváni jako experti na znakový jazyk a tvůrci nové slovní zásoby např. v oblasti umění a historie.

Kulturní instituce většinou neslyšící informují o své programové nabídce prostřednictvím hromadných mailů, plakátů nebo oficiálními webovými stránkami. Ty nicméně ve většině případů nejsou upravené pro neslyšící (viz výše). Pouze některé instituce se snaží o informování alternativními komunikačními kanály. Některé kontaktují přímo učitele ve školách pro sluchově postižené, jiné komunikují skrze organizace pro neslyšící (viz tabulka č. 4). Stále také stoupá počet institucí, které využívají sociální sítě a informování prostřednictvím speciálně vytvořených skupin pro neslyšící návštěvníky.

Tabulka č. 4: Komunikace s vnějším světem

Stát/ Přístupnost	Česká republika	Francie	Švédsko
Spolupráce			
- organizace	- 3	- 15	- 1
- školy pro SP*	- 1	- 9 (5 pravidelně)	- 1
Komunikace			
- oficiální web	- 16	- 24	- 9
- hromadný mail	- 10	- 15	- 3
- sociální sítě	- --	- 16	- --
- není cílová skupina	- 19	- --	- 7
- osobní kontakt	- 1	- 1	- --
- organizace pro N*	- 1	- 3	
Překážky	- 13 ano, 20 ne	- 22	- 10
- finance	- 8	- 11	- 7
- informace	- 8	- 6	- 6
- HR*	- 8	- 16	- 9

*SP = sluchově postižené, N = neslyšící, HR = lidské zdroje

S ohledem na problémy a překážky, kterým muzea a galerie nejčastěji čelí při snaze o zpřístupnění svých sbírek neslyšícím návštěvníkům, jsou nejčastěji zmiňovány nedostatky zaměstnanců a nedostatek financí. Zajímavostí je fakt, že některé instituce by rády mezi své návštěvníky počítaly i neslyšící, nicméně nespolupracují ani s organizacemi pro neslyšící, ani se nesnaží neslyšící návštěvníky motivovat konkrétním programem. Každopádně platí, že většina těchto muzeí a galerií cítí jako velký problém nedostatek informací o dané problematice.

MUZEJA A NESLYŠÍCÍ DĚTI – STOJÍ VŮBEC O SEBE?

Pokud hledáme důvod obtíží, kterým musí instituce i školy čelit, pokládám vzhledem k podobné povaze aktuální legislativy ve všech třech zemích a podobným problémům s financováním kultury v současné době napříč EU za klíčový nedostatek informací o problematice sluchového postižení. Podle mého názoru je nejzásadnějším faktorem ovlivňujícím začlenění kultury, respektive kulturních institucí do vzdělávání neslyšících žáků ZŠ. Vedle atraktivních možností, které představuje vybavení muzeí a galerií technickými

pomůckami, přístupným webem a nabídkou aplikací využívajících nové technologie, je podle mého podstatné zaměřit se především na malé změny, které pomohou změnit především nastavení vzájemného vztahu kulturních institucí a jejich neslyšících návštěvníků: podřev (ve znakovém jazyce), úsměv, angažování neslyšících, navázání spolupráce s odborníky, dát vědět školám, že o ně a jejich děti stojíme. Tím nejožehavějším problémem totiž není nedostatek peněz nebo personálu, ale způsob, jakým my všichni – slyšící, školy, muzea, galerie, ale také sami neslyšící – uvažujeme. Je třeba překonat psychologickou bariéru a přestat čekat na to, až ti druzí udělají první krok.

„Muzea a neslyšící děti – stojí o sebe vůbec?“ Odpověď není jednoznačná. Myslím si, že o sebe navzájem stojí, ale neví, jak na to. Nebo stojí, ale nevědí o sobě. To nejmenší, co můžeme učinit, je začít světu říkat, co nabízíme, případně ptát se ostatních, co by chtěli vidět. Změna našeho způsobu myšlení je prvním zásadním krokem ke změně postoje naší společnosti a tím i ke zpřístupnění kulturních institucí neslyšícím žákům ZŠ i nám ostatním.

PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY

Antidiskriminační zákon: Zákon o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů. In: 198/2009. 2009. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=z198_2009

BLUMENTHAL, Albert. A New Definition of Culture. *American Anthropologist* [online]. 1940, roč. 42, č. 4, s. 571-586 [cit. 2013-01-28]. DOI: 10.1525/aa.1940.42.4.02a00040. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1525/aa.1940.42.4.02a00040>

BRAGG, Bernard a Eugene BERGMAN. *Lessons in laughter: the autobiography of a deaf actor*. 1st ed. Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 1989, xiii, 219 p. ISBN 09-303-2346-7.

ČERVINKOVÁ HOUŠKOVÁ, Kateřina. Čtenářství prelingválně neslyšících. In: *Sdružení knihoven České republiky: The Czech Republic Library Association = Bibliotheksverband der Tschechischen Republik* [online]. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2004 [cit. 2013-06-16]. ISBN 80-86249-25-5. Dostupné z: http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/ks2012/2012_KKS_Cervinkova.pdf

Česká republika. Ústava České republiky. In: č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 5. 1993. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>

DANIELS, B. I. Culture, cultural rights, and the right to assemble. *Anthropological Quarterly* [online]. 2010, roč. 83, č. 4 [cit. 2013-06-18]. Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/816193880?accountid=16531>

Deafness and hearing loss: Fact sheet N°300. In: *World Health Organization* [online]. 2013 [cit. 2013-06-16]. Dostupné z: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs300/en/>

Explanatory report. *European Charter for Regional or Minority Languages*. Strasbourg: Council of Europe, 1992. Dostupné z: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm>

France. Loi "Handicap": pour l'égalité des droits et des chances, la participation et la citoyenneté des personnes handicapées. In: 2005-102. 2005. Dostupné z: http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=A663DF3FDBA867FFABF0301B4EE4C03B.tp djo03v_2?cidTexte=JORFTEXT000000809647&categorieLien=id

GUIDETTI, Michèle; TOURETTE, Catherine. *Handicaps et développement psychologique de l'enfant*. 2e éd. Paris: Armand Colin, 2006. ISBN 22-002-6437-2.

KRAHULCOVÁ, Beáta. *Komunikace sluchově postižených*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 2002, 303 s. ISBN 80-246-0329-2.

KULTURRÅDET. *Action Plan 2011 - 2016*. Stockholm, 2011. Dostupné z: http://www.kulturradet.se/Documents/Verksamhet/Tillganglighet/mal_handlingsplan.pdf

MINISTÈRE DE LA CULTURE ET DE LA COMMUNICATION. *Plan de relance de l'éducation artistique et culturelle*. Paris, 2005. Dostupné z: <http://www.culture.gouv.fr/culture/actualites/politique/education-artistique/relance/plan-relance.pdf>

MINISTERSTVO KULTURY ČR. *Státní kulturní politika České republiky 2009-2014: National cultural policy Czech Republic 2009-2014* [online]. Praha: Ministerstvo kultury, 2009, 105, 108 s. [cit. 2012-11-23]. ISBN 978-80-86310-83-1. Dostupné z: <http://www.mkcr.cz/assets/kulturni-politika/kulturni-politika-fresh.pdf>

MOTEJZÍKOVÁ, Jitka. Vývoj znakového jazyka u neslyšících dětí. In: *Ruce.cz* [online]. 2006 [cit. 2013-06-16]. Dostupné z: <http://ruce.cz/clanky/127-vyvoj-znakoveho-jazyka-u-neslysicich-deti>

PROCHÁZKOVÁ, Věra a Petr VYSUČEK. *Jak komunikovat s neslyšícím klientem?* [online]. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, 28 s. [cit. 2012-08-06]. ISBN 978-80-86991-18-4. Dostupné z: <http://www.viod.cz/editor/assets/download/neslysici.pdf>

Skolverket. *Läroplan för specialskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket, 2011, 406 s.. ISBN 978-91-38325-42-1. Dostupné z: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-Švédsko>.

SOURALOVÁ, Eva. Úprava textů pro čtení s porozuměním. In: *Ruce.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-06-16]. Dostupné z: http://ruce.cz/clanky/_435.pdf

Sweden. Discrimination Act. In: *SFS 2008:567*. 2008. Dostupné z: <http://www.government.se/content/1/c6/11/81/87/f6e1a2b8.pdf>

TAYLOR, George a Anne DARBY. *Deaf Identities*. Coleford, Gloucestershire: Douglas McLean, 2003. ISBN 09-462-5253-X.

TIMMERMANS, Nina. (CD-P-RR) Drawn up by Nina Timmermans; in co-operation with the Committee on the Rehabilitation and Integration. *The status of sign language in Europe: report* [online]. Strasbourg: Council of Europe Publ, 2005 [cit. 2012-11-20]. ISBN 92-871-5720-0. Dostupné z: http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/5720-0-ID2283-Langue%20signe_GB%20assemblee.pdf

Úmluva o právech dítěte: Council of Europe conventions on children's rights. In: *Council of Europe: Human Rights and Rule of Law* [online]. 1989 [cit. 2013-06-18]. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dg3/children/keylegaltexts/conventionsonchildrensrightslist_EN.asp

Úmluva o právech osob s postižením. In: *Spojené národy* [online]. - [cit. 2013-01-28]. Dostupné z: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

Vídeňská deklarace. In: *United Nations: (OSN)* [online]. 1993 [cit. 2013-06-18]. Dostupné z: [http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(symbol\)/a.conf.157.23.en](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(symbol)/a.conf.157.23.en)

Všeobecná deklarace lidských práv. In: *OSN* [online]. 1948 [cit. 2013-01-31]. Dostupné z: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>

WILLIAMS, Raymond. *Keywords: a vocabulary of culture and society*. Rev. ed. New York: Oxford University Press, 1985c1983, 349 p. ISBN 01-952-0469-7.

Zákon 155/1998 Sb. v plném znění zákon 423/2008 Sb. *Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob*. Ostrava: Sagit, 2008. Dostupné z: <http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?sn=y&hledany=384%2F2008&zdroj=sb08423&cd=3&typ=r>

Vnik a prezentace tohoto příspěvku byly podpořeny ze stipendijního fondu PdF MU.